

Дин темасынын айланасында маал-маалы менен келип чыккан полемика мамлекет менен конфессиялардын ортосунда өз ара байланыш үчүн оптималдуу моделди табууда бийлик менен жарандардын ортосундагы диалогдун олуттуу мааниге ээ экендигин дагы бир жолу ырастоодо. Өлкөдө мамлекет жана конфессиялардын өз ара мамилесине байланыштуу талаш-тартыштар алты социалдык-саясий фактор менен шартталган.

Биздин [Facebook](#)'тагы баракчабызга кошулуңуздар!

Кыргыз Республикасы дин чөйрөсүндө мамлекеттик саясаттын жаңы концепциясын иштеп чыгуу боюнча даярдык көрүүдө. Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссия (ДИМК) 2019-жылдын 24-декабрында 2014-2020-ж.ж. Концепцияны ишке ашыруунун болжолдуу натыйжаларын талкуулоо боюнча тегерек стол өткөрүп, жаңы документке киргизиле турган бир катар маселелерди белгилеп чыкты. Буга чейин Бишкек шаарында «Православие жана ислам – дүйнөлүк диндер» жана «Кыргызстанда конфессия аралык диалог» аттуу конференциялар өткөрүлгөн. Аталган иш-чаралар социалдык тармактарда жандуу дискуссияларды жаратып, бүгүнкү күндө Кыргызстандын коому үчүн дин маселесинин зор мааниге ээ экендигин дагы бир жолу ырастады.

Комментарийлер боюнча, интернет-колдонуучулардын дин чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатка байланыштуу ой-пикирлери үч негизги позицияга бөлүнгөн:

- Биринчи позициянын жактоочулары мамлекет тарабынан айрым конфессиялар үчүн өзгөчө артыкчылыктуу шарттар түзүлүп берилбеши керектигин, бирок бардык жарандар үчүн дин тутуу эркиндиги камсыздалууга тийиш экендигин белгилешет.
- Интернет-колдонуучулардын экинчи тобу тескерисинче, Кыргызстан али жаш мамлекет болгондуктан, коомдун диний плюрализмдин кабыл алууга даяр эместигин, ал эми мындайча айтканда «салттуу эмес конфессиялардын» активдүү миссионердик ишмердүүлүгү коомдун диний белгилер боюнча бөлүнүүсүнө жана маданий бирдейликтин жоголушуна алып келет деген пикирин билдирген.
- Үчүнчү позициянын жактоочулары болсо, мамлекет радикалдашуунун жана ар түрдүү деструктивдик идеологиялардын жайылышынын алдын алуу максатында бардык конфессиялардын үстүнөн көзөмөлдү күчөтүүгө тийиш экендигин

айтышкан.

Дин темасынын айланасында маал-маалы менен келип чыккан полемика мамлекет менен конфессиялардын ортосунда өз ара байланыш үчүн оптималдуу моделди табууда бийлик менен жарандардын ортосундагы диалогдун олуттуу мааниге ээ экендигин дагы бир жолу ырастоодо. Бирок, динге байланыштуу саясий чечимдерди кабыл алууда коомдук макулдашуунун мааниси жөнүндө айтуудан мурун, учурдагы диний абалды бул маселе боюнча негизги позициялар менен бирге анализдеп чыгуу зарыл.

Кыргызстандын дин чөйрөсүнүн учурдагы абалы

Кыргызстанда мамлекет жана конфессиялардын өз ара мамилесине байланыштуу талаш-тартыштар алты социалдык-саясий фактор менен шартталган. Алар: кызыкчылыктардын ички саясий жана тышкы саясий кагылышуусу, мамлекет менен диндин ортосунда аутенттүү мамиле салтынын жана мамлекеттик-конфессиялык мамилелердин так белгиленген парадигмасынын жоктугу, актуалдуу статистикалык маалыматтардын жетишсиздиги жана коомдун ичинде дин темасына тыюу салынуусу. Бул факторлорду кененирээк карап чыгуунун натыйжасында Кыргызстандагы диний абалдын жалпы картинасын түзүүгө болот.

Дин чөйрөсүндө кызыкчылыктардын ички саясий кагылышуусу учурдагы диний көп түрдүүлүк менен шартталган. Бул феномен Кыргызстан коому үчүн салыштырмалуу жаңы чыккан көрүнүш экендигине байланыштуу пикирдин кеңири жайылгандыгына карабастан, көптөгөн археологиялык табуулар [1], советтик доордун архивдик маалыматтары сыяктуу эле мунун карама-каршысын көрсөтүүдө. Жердик цивилизациялардын ортосундагы соода жолунун кесилишинде жайгашкан азыркы Кыргызстандын аймагында жашаган калк илгертен бери зороастризм, буддизм, христианчылык, манихейчилик, ислам, бутпарастык ж.б. сыяктуу ар түрдүү диний салттарга ишенип келген.

Убакыттын өтүшү менен конфессиялык композиция ар кандай өзгөрүүлөргө учурап турса да, жалпысынан диний көп түрдүүлүк дайыма эле кандайдыр бир формада болуп келген. Бул көрүнүш атеисттик пропагандалар менен диний коомдорго мамлекет тарабынан кысым көрсөтүлүүсүнө карабастан, советтер доорунда деле сакталган. Кыргыз СССРнин КПсынын Борбордук комитетинин катчысынын динге каршы үгүт иштеринин ийгиликтери жөнүндө докладына ылайык, 1985-жылы республиканын аймагында каттоодон өткөн 96 жана катталбаган 68 диний коом [2] болгон. Алар ислам, православдык, баптисттик, элүүнчүлөр, адвентисттик, лютерандык, иудейлик

ишенимдер [3] болуп, алардын катарына 1942-жылы генерал Андерсендин 5-дивизиясынын польшалык офицерлери тарабынан негизделип, Жалал-Абадда жайгашкан [4] католиктик костёл да кирген. Кыргызстан эгемендүүлүккө жеткенден кийин диний коомдордун көпчүлүгү ачыкка чыгуу мүмкүндүгүнө ээ болуп, элге көрүнө баштаган.

Ошону менен бирге эле, Кыргызстан үчүн жаңы диний агымдар да жеке ынанымдарын жайылтуу мүмкүнчүлүгүнө ээ боло алышты. Мындай агымдардын ичинен бахаилерди, мормондорду жана неоиндуисттик диний традициялардын өкүлдөрүн бөлүп көрсөтүүгө болот. 1996-жылдан тартып, 2008-2009-жылдары дин тармагында мыйзамдарды кайрадан карап чыгуу үчүн негиз болгон диний топтордун арасында «коом (паства) үчүн атаандаштыкка» байланышкан чыңалуунун жогорулашы байкалып келет.

Конфессия аралык мамилелерди жөнгө салуу максатында бийлик тарабынан миссионердик ишмердүүлүккө чектөөлөрдүн киргизилишине жана башка чаралардын алынышына карабастан, айрым диний топтордун ортосундагы чыңалуу дагы да болсо уланууда. Мындай жагдай өлгөн адамдарды жерге берүү, прозелитизм, ошондой эле мыйзам чыгаруу иши менен анын дин тутуу эркиндигине болгон укук маселелеринде практикалык колдонулушу боюнча талаш-тартыштардын келип чыгуусуна байланыштуу чыр-чатактарга жол ачууда.

Кызыкчылыктардын тышкы саясий кагылышуусу геосаясат жана өлкөнүн ички саясий жашоосуна таасир этүү үчүн динди «жумшак бийлик» (soft power) катары колдонуу менен байланыштуу. Тышкы акторлордун кызыкчылыктарынын кагылышуусу Кыргызстанды БУУ, ЕККУ, ИКУ ж.б. мүчөлүгүнүн алкагында бири-бирине каршы келе турган эл аралык милдеттерди алууга аргасыз кылып жатат. Мисалы, 2019-жылы коомчулуктун арасында Ислам дининде адам укуктары жөнүндө Каир декларациясынын Кыргызстан тарабынан ратификацияланышы (2012-ж.) боюнча полемика жүрүп, жарандык коомдун бир бөлүгү менен ЕКПАда мындай кадамдын адам укуктары боюнча бир катар келишимдерге туура келбөөсүнө байланыштуу кооптонуулар жаралган [5]. Кыргызстандын ИКУнун бир катар келишимине катышуусу «Израиль маселесине» карата бир жактуу эмес мамилесин көрсөтүүдө. Өлкөнүн тышкы саясатынын көп багыттуулугу дагы жергиликтүү коомдордун деңгээлиндеги конфессия аралык мамилелерге белгилүү бир даражада чыңалууну кошуп, диний конфессиялардын ичинде, айрыкча сунниттик ислам дининде чыр-чатактардын келип чыгышына жол ачууда.

Мамлекет менен диндин ортосунда аутенттүү мамиле салтынын жоктугу мамлекеттүүлүктүн советтер мезгилинде пайда болуусу менен түздөн-түз байланыштуу.

Советтер Союзунун мамлекеттик башкаруу системасы бийликтин эң жогорку деңгээлде борборлоштурулгандыгын көрсөтүп турган. Дин жаатында мамлекеттик саясат да, башкалар сыяктуу эле борбордук бийлик, тактап айтканда СССР Министрлер Кеңеши тарабынан түзүлгөн. Ал Диний ырасым иштери боюнча кеңеш аркылуу анын республикалык бөлүмдөрүнө көрсөтмөлөрдү берип турган [6]. Жергиликтүү деңгээлде бул көрсөтмөлөр Диний ырасым иштери боюнча кеңештин ыйгарым укуктуу өкүлчүлүктөрү тарабынан аткарылган.

СССР кулагандан кийин бул система дагы иштебей калган. Кыргызстанда дин иштери боюнча профилдик орган 1996-жылы түзүлгөн.[7] Бирок, 10 жыл өткөн соң гана мамлекет дин тармагында мыйзамдарды карап чыгуу аркылуу диний коомдор менен алакаларды ырааттуу түзө баштаган. Бул процесс бүгүнкү күндө деле уланууда. Процесстин учурда да иштеп жаткандыгын программалык документтерди иштеп чыгууну улантуу жана тийиштүү ченемдик-укуктук актыларга оңдоолорду киргизүү иш-аракеттери ырастап турат.

Дин чөйрөсүндө мамлекеттик саясаттын белгиленген парадигмасынын жоктугу жогорудагы көйгөйдүн уландысы болуп саналат. Үзгүлтүксүз мыйзамдарды карап чыгуу жана мамлекеттик-конфессиялык мамилелердин оптималдуу моделин табуу аракеттери бул тармактагы теориялык колдоонун жетишсиздиги менен байланышкан. Бир жагынан, эксперттик коомдун бир бөлүгүндө мурункудай эле динге карата марксисттик-лениндик мамиле басымдуулук кылганын, же болбосо эч кандай мамиленин жок экендигин байкоого болот. Ал эми экинчи жагынан, азыркы билим берүүдөгү каатчылык жаңы муундагы эксперттердин заманбап ык-амалдарды жетиштүү деңгээлде өздөштүрүүсү үчүн мүмкүндүк бербей жатат. Ошентип, мамлекеттин алдында дин чөйрөсүндө мамлекеттик саясаттын көнүмүш советтик парадигмасына кайтуу же аны белгилебестен калтыруу жөнүндө дилемма келип чыгууда.

Калктын конфессиялык курамында **актуалдуу статистикалык маалыматтардын жоктугу** дагы мамлекеттик-конфессиялык мамилелерди түзүүнү татаалдаштырып жатат. Эреже катары, расмий статистика конфессиялык таандыктыкты этностук бирдейлик менен байланыштырат. Мындай ыкманын натыйжасында 2014-жылдагы абал боюнча, калктын 80%га жакыны ислам дини менен (сунниттерге жана шииттерге бөлбөстөн) жана 17%ы - православдык христиан дини менен ассоциацияланган[8]. Айрым социологиялык изилдөөлөр Кыргызстандын жалпы калкынын 86%на жакынын мусулмандар түзгөндүгүн көрсөткөн окшош жыйынтыктарды берген [9].

Бирок, этностук жана «салттык» бирдейликтерде кездешкен айырмачылыктар бул

цифралар боюнча шектенүүлөрдү жаратат. Тагыраак маалыматтарды диний таандыктык боюнча кошумча суроону камтыган эл каттоо иш-чарасынын натыйжасында алууга болот. Буга окшош изилдөө республиканын аймагында акыркы жолу 1937-жылы жүргүзүлгөн [10]. Бирок, бүткүл союздук эл каттоонун жыйынтыктары улуттук архивдерден чыгарылып, учурда Москвада сакталат. Мындай илимий изилдөөлөрдүн жетишсиздиги аталган кылдат чөйрөнү натыйжалуу жөнгө салуу үчүн натыйжалуу чараларды иштеп чыгууну кыйла эле татаалдашырууда.

Дин темасына тыюу салынгандыгы мамлекеттик-конфессиялык мамилелердин оптималдуу моделин түзүүдө дагы бир тоскоолдук болуп эсептелет. Советтер доорунун атеисттик пропагандасынын натыйжасында коомдо дагы эле динчилдерге карата негативдүү стереотиптер бар. Стереотиптердин көпчүлүгү кыйла туруктуу болуп, Октябрь төңкөрүшүнөн бери сакталып калгандыгын дагы белгилей кетмекчибиз. Мисалы, РКП (б) съезддеринде большевиктер мусулмандарды панисламизмдин жактоочулары, протестанттар менен католиктерди Европа жана Америка буржуазиясынын агенттери (Батыштын агенттери), ал эми иудейлерди сионизмдин көмөкчүлөрү катары сыпатташкан [11]. Куугунтуктоо менен кодулоодон улам, динчилдер жеке диний ишенимдерин жашырып жүрүүгө аргасыз болгон.

Динчилдердин кээ бирлери, бийлик жана коомдун ортосундагы бири-бирине ишенбөөчүлүк дагы эле сакталып келет. Бул болсо айрым диний коомдордун жалпы элдик мейкиндиктен чыгуусуна түрткү болууда.

СССР кулагандан кийин өлкөдө диний укуктар менен эркиндиктерге карата бир кыйла жумшактыктар камсыз кылынганга карабастан, коомдо мурунку стереотиптер бүгүнкү күнгө чейин сакталууда. Кээ бир учурларда алар айрым саясатчылар менен коомдук ишмерлердин риторикасында чагылдырылып, «секта», «деструктивдик агымдар» [12] ж.б. ушул сыяктуу терминдер менен сыпатталган учурлар көп эле кездешет. Ошентип, динчилдердин кээ бирлери, бийлик жана коомдун ортосундагы бири-бирине ишенбөөчүлүк дагы эле сакталып келет. Бул болсо айрым диний коомдордун жалпы элдик мейкиндиктен чыгуусуна түрткү болуу менен бирге, мамлекеттин диний абалдын динамикасын көзөмөлдөөсү, ошондой эле дин чөйрөсүндө актуалдуу саясатты иштеп чыгуусунда кыйынчылыктарды жаратууда.

Дин чөйрөсүндө саясаттын багытын тандоо

Жогоруда айтылгандай, коом менен бийлик өкүлдөрүнүн арасында дин чөйрөсүндө мамлекеттик саясатты өнүктүрүү багытын тандоо боюнча негизги үч позиция бар.

Жарандардын бардыгы үчүн дин тутуу эркиндигине болгон

укуктун жактоочулары түрдүү диний коомдор үчүн да, динге ишенбегендер, агностиктер жана атеисттер үчүн да бирдей шарттар менен мүмкүнчүлүктөрдүн түзүлүп берилиши коомдун жалпы жарандык баалуулуктардын базасында интеграциялануусуна көмөктөшө тургандыгын белгилешет. Алардын пикири боюнча, мындай ык-амал бир гана конфессия аралык мамилелерди шайкештебестен, экономиканын өсүшү менен коопсуздукту да камсыздайт алат. Мындан тышкары, модель Кыргыз Республикасынын Конституциясында бекитилген адам укуктары боюнча бардык эл аралык милдеттерге жооп берет.

Ошентсе да, бул позиция көп учурда бир катар саясатчылар, айрым эксперттер, диний коомдордун жана күч түзүмдөрүнүн өкүлдөрү тарабынан сынга алынып келет. Аталган ык-амалдын популяризациясы калк арасында, айрыкча аймактарда укуктук сабаттуулук менен толеранттуулук маданиятын жогорулатууга багытталган активдүү түшүндүрүү жана агартуу иштеринин жүргүзүлүүсүн талап кылат. Антпесе, модель коомдун бир бөлүгү тарабынан башкалардын либералдык баалуулуктарын табуулоо аракети катары түшүнүлүп, толугу менен кабыл алынбай калуусу да ыктымал.

Мамлекеттик-конфессиялык мамилелердин **преференциалдык**

моделинин жактоочуларынын ою боюнча, мамлекет өз саясатын маданий-тарыхый мураска негиздеп, бир гана «салттуу диндерди» колдоого тийиш. Мындай амал, эреже катары, калктын калып катмарынын жана айрым саясатчылардын арасында популярдуу. Бирок, бул модель укук коргоо коомчулугунун, диний азчылыктардын өкүлдөрү жана мамлекеттин бардык конфессияларга карата бейтарап мамиле кылуусун туура көргөн светтик калктын бир бөлүгү тарабынан сынга алынып келет.

2019-жылдын 21-ноябрында Бишкек шаарында өткөн «Православие жана ислам – дүйнөлүк диндер» эл аралык конференциясы.
Фото: kabar.kg

Белгилей кетчү нерсе, мамлекеттик-конфессиялык мамилелер жаатындагы акыркы окуялар мамлекеттик саясаттын дал ушул моделди ишке ашырууга багытталгандыгын көрсөтүп турат (2018-2040-ж.ж. КР өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы). Ошентсе да, Кыргызстандын көз карандысыздык мезгилинин ичинде аталган чөйрөдөгү саясат бир нече жолу өзгөрүп, бул абал анын өзгөрүлмө жана күтүүсүз экендигин ырастайт.

Дин чөйрөсүндө саясатты **секьюриттештирүүнүн** жактоочулары көзөмөлгө алынбаган дин чөйрөсү Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздугуна чакырыктар менен коркунучтарды алып келет деп белгилешет. Аларды болтурбоо үчүн мамлекеттин аймактык бүтүндүгүн, эгемендүүлүгүн жана конституциялык түзүлүшүн бузууга багытталган экстремисттик жана деструктивдик идеологияларды жайылтуусуна жол бербөө максатында диний коомдордун үстүнөн көзөмөлдү күчөтүү зарыл.

Бул риторика күч түзүмдөрүнүн өкүлдөрүнүн арасында популярдуу болуп, Кыргызстандын ЖККУ жана ШКУга мүчөлүгүнүн алкагында алынган бир катар аймактык милдеттенмелер менен колдоого алынат. Ошол эле учурда дал ушул позиция «салттуу жана салттуу эмес конфессиялардын» жана жарандык коомдун өкүлдөрү тарабынан кабыл алынбай, Кыргызстандын эл аралык аренадагы аброюна шек

келтирүүдө.

Бул маселе боюнча мындан мурунку эки моделдин жактоочуларынын көз караштарынын окшоштугуна карабастан, алардын ортосундагы карама-каршылыктар биргелешип дин тармагында мыйзамдарды секьюриттештирүүгө каршы чыгууларына тоскоол болууда. Муну менен бирге, мыйзамдарды күчөтүүгө багытталган тенденциянын тескери натыйжаларга жол ачуусу мүмкүн экендигин эстен чыгарбаш керек. Экстремисттик топтор мамлекет тарабынан диний коомдорго көрсөтүлгөн кысымды жаңы адепттерди толуктоо үчүн аспап катары пайдаланып алышы ыктымал. Бул болсо, аталган моделдин саясий максаттуулугуна шек жаратат.

Жыйынтык чыгарып жатып

Мурда айтылып кеткендей эле, мамлекеттик-конфессиялык мамилелердин оптималдуу моделин тандап алууну бийлик менен жарандардын ортосундагы коомдук келишимге негиздөө зарыл. Жогоруда белгиленген бул чөйрөдөгү мүмкүн болгон саясий багыттарды олуттуу түрдө анализдеп жана талкуулап чыгуу талап кылынат. Албетте, ар бир моделдин өзүнө тиешелүү күчтүү жактары жана кемчиликтери бар. Кандайдыр бир чечимди кабыл алуудан мурун сөзсүз аларды кылдат изилдеп, таразалап чыгуу зарыл. Маанилүү нюанстардын ичинен төмөнкүнү белгилөөгө болот.

Жарандардын бардыгы үчүн дин тутуу эркиндигине болгон укуктун модели калктын кеңири катмарынын ичинде популярдуу эмес экендигине карабастан, ишке ашырууда башкаларга салыштырмалуу азыраак убакытты жана финансылык чыгымдарды талап кылат. Аны жайылтуунун негизги аспабы болуп, аймактарда жашаган калктын арасында укуктук сабаттуулук менен толеранттуулук маданиятын жогорулатууга багытталган активдүү түшүндүрүү жана агартуу иштерин жүргүзүү аракетин эсептелет.

Бир караганда ошол ишке ашырыла тургандай сезилген мамлекеттик-конфессиялык мамилелердин преференциалдык модели узак мөөнөттүү келечекте бир катар коркунучтарга жол ачышы ыктымал. Негизинен булар өлкөдө укуктары менен мүмкүнчүлүктөрү чектелген деп эсептеген диний азчылыктардын миграциясынан улам келип чыккан экономикалык регрессия менен байланышкан. Диний азчылыктардын көптөгөн өкүлдөрүнүн жогорку квалификацияга ээ жумушчулар экендигин эске ала турган болсок, анда алардын Кыргызстандан кетүүсү өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүнө залакасын тийгизиши мүмкүн деп айта алабыз.

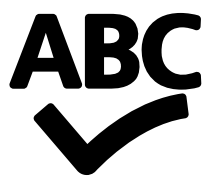
Дин чөйрөсүн секьюриттештирүү саясаты диний жагдайдын динамикасынын жакшылап изилденбегендигинен улам, салыштырмалуу кооптуу деп эсептелет.

Мындан тышкары, дин тармагын жөнгө салуучу мыйзамдарды күчөтүүнүн алгачкы толкунунан кийин эле (2006-2009-ж.ж.) кээ бир топтор көмүскөгө кирип кеткендиктен, диний коомдордун ишмердүүлүгүнө көзөмөл жүргүзүү толук жана оңой ишке ашырылбайт.

Ошондой эле эки (ал тургай үч) ык-амалдын тең элементтерин камтыган гибриддик моделдердин болушуна да жол бериле тургандыгын айта кетмекчибиз. Мындай моделдерди жайылтуу бири-бирине каршы келген парадигмалардын биригүүсү менен шартталган кошумча тобокелдерге да жол ачуусу мүмкүн. Бир жагынан, гибриддик моделдер өз ара карама-каршы максаттарга жетүүгө багытталган чаралардын натыйжалуулугун дагы төмөндөтөт.

Экинчи жагынан, гибриддик моделдер болгон карама-каршылыктарды ыргатат жана мамлекеттик-конфессиялык мамилелер жаатында жагымсыз натыйжаларга жол ачып, бардык стейкхолдерлердин бийликке болгон ишенимин кетирет. Ошентип, Кыргызстанда дин чөйрөсүндө мамлекеттик саясатты иштеп чыгууда гибриддик моделдерди жүзөгө ашыруу өтө эле ылайыксыз аракет болуп эсептелет.

Бул макала IWPRдын «Борбордук Азиядагы туруктуулукка ачык баарлашуу аркылуу» долбоорунун алкагында жарыкка чыкты.

If you have found a spelling error, please, notify us by selecting that text and pressing *Ctrl+Enter*.